

Robert L. Chapman

Mi a szleng?*

A nyelvészetben, ahol a definíciók a legjobb esetben is gyakran pontatlanok és megbízhatatlanok, a szleng meghatározása különösen nem örvendő jó hírnévnek. A problémát a szleng bonyolultsága okozza, mivel egy olyan definíció, amely egy személynek vagy egy szaktekintélynek megfelel, mások számára nem kielégítő, hiszen alapvetően más a nézőpontjuk. Mint a közmondásos vakok, akik mindannyian helyesen, ám elégtelenül írták le az elefántot, hajlamosak vagyunk a szleng egyik vagy másik aspektusát hangsúlyozni. Én a szlenget beszélők személyiségpszichológiáját fogom kiemelni.

A szleng szociolingvisztikai aspektusai

A szleng külső és kvantitatív aspektusaival, szociolingvisztikájával igazán kielégítő módon foglalkozott a szakirodalom; elsősorban STUART BERG FLEXNERnek a „Dictionary of American Slang”-hez [Az amerikai szleng szótára]¹ írott remek előszavára kell itt gondolnunk. Az olvasók ERIC PARTRIDGE 1954-es művét, a „Slang To-Day and Yesterday”-t [A szleng ma és tegnap]² is haszonnal forgathatják, különösen a III. és a IV. részt.

Amikor FLEXNERnek a szleng forrásául szolgáló társadalmi miliőről szóló fejtegetését korszerűsítettük, igazából nem helyesbítésekről volt szó, hanem csupán az utóbbi huszonöt évben bekövetkezett történelmi változások felvázolásáról.

A feljegyzett szleng a szótárak áttekintése alapján a szubkultúrák sajátos nyelvhasználatából ered, melyek közül a leginkább lenézetteket alkultúráknak is nevezhetnénk. A legrégebben és legkitartóbban tanulmányozott csoport maga a bűnözői alvilág, benne a börtönpopuláció, melynek tolvajnyelve vagy argója továbbra is a nem tisztes kifejezések tisztes mennyiségével szolgál. Más igen produktív alkultúra például a hobóké, a cigányoké, a katonáké és a tengerészeké, a rendőrségé, a kábítószer-használóké, a hazardjátékosoké, a cowboyoké, külön-

* CHAPMAN, ROBERT L.: What Is Slang? In: *A New Dictionary of American Slang* [a borítón: *The Dictionary of American Slang*]. Abridged Edition. London, Pan Books, 1988. xi–xvii.

¹ FLEXNER, STUART BERG (1960): Preface [Előszó]. In: HAROLD WENTWORTH–STUART BERG FLEXNER: *Dictionary of American Slang*. New York, Crowell. vi–xv. (A szerk.)

² PARTRIDGE, ERIC (1933): *Slang To-Day and Yesterday*. London, Routledge and Sons. További kiadásai és újranyomásai: London, Routledge and Kegan Paul, 1935, 1950, 1954, 1963, 1970. (A szerk.)

féle diákoké, a show businessben dolgozóké, jazz-zenészeké és -megszállottaké, sportolóké és rajongóiké, vasúti és más közlekedési dolgozóké, illetve bevándorló avagy etnikai csoportoké, melyek keverednek a többi szubkultúrával.

Meg kell jegyeznünk, hogy a 80-as években a szleng ezen hagyományos termőtalajainak némelyike elvesztette produktivitását, s más szubkultúrák kezdték helyettesíteni őket. Például a hobók, vasutasok, cigányok és cowboyok terminusainak általános használata szinte teljesen megszűnt, bár mindezek közreműködése ott rejlik az aktuális szleng szubsztrátumaiban. A bűnözők és a rendőrség (a zsaruk és a rablók) még mindig, gyakran azonos eredménnyel produktívak, és a hazardjátékosok izgalmas szóalkotása továbbra is működik. A tizenévesek és a diákok szintén az újítás és a polgárpukkasztás forrásai. A show businessben dolgozók, bár kalandos és tobzódó múltjuk hírhedt emlékeitől nagyrészt megszabadultak, még mindig a szleng termékeny forrásai. Ám az utóbbi körülbelül ötven évben számos súlypont áttevődött, ahogy az kiderül e könyv³ szócikkeiből.

A katonai, a hadi- és a kereskedelmi tengerészeti szleng beáramlása például — nem meglepő módon — gyakorlatilag szivárgássá lassult. A két világháború valószínűleg sokkal általánosabb szlenget teremtett, mint bármely más történelmi esemény, ám ez ma már történelem, és a koreai és a vietnami háborúnak ezzel összevetve csekély hatása volt. A vasúti szleng kicserélődött, bár kisebb mértékben, a légiforgalmi dolgozók és a kamionsofőrök nyelvhasználatával. A jazz világa, melybe korábban olyan bőven beivódott a droghasználat, a prostitúció, az alkohol és a külvárosi élet, többé nem olyan produktív, s a rock and roll sem pótolta a veszteséget, de a populáris zene egészében véve — rock, blues, funk, rap, reggae stb. — már rohamra indult.

A „drogvilág” kifejezései csillagászati módon sokszorozódnak, s csak ennek a sajátos szavai megtöltenének egy ekkora könyvet. Az „ellenkultúra” révén sok olyan drogterminus terjedt el, mely máskülönben egy speciális szókincs része maradt volna. A sportterminusok beáramlása is egyre növekszik, az amerikai futball és a kosárlabda elsődleges forrásként inkább már egyenlő vetélytársa, mint csak kihívója a baseballnak ezen a téren. A bevándorló- etnikai eredetű szerzemények között a jiddis kölcsönzés továbbra is erős a zsidó populáció társadalmi változása ellenére. A hajdani holland és német források elapadtak. Az olasz kitart, bár már csak mérsékelten. A spanyol eddig meglepően befolyástalan, bár számítani lehet arra, hogy hatása erősödik. Mindezeket messze lekörözi a fekete Amerikától történő egyre erőteljesebb kölcsönzés, s még inkább a városi gettókból, mint a régi déli hátsországból. Alapos elemzés valószínűleg kimutatná, hogy azáltal, hogy a feketék előtérbe kerültek a hadseregben, a zenében, a szórakoztatóiparban, illetve az utcai és a gettóéletben, az amerikai szlengben a fekete hatás erősebb az utóbbi időben, mint a történelem során bármelyik más

³ Ld. a címhez fűzött lábjegyzetet. (A szerk.)

etnikai csoporté. Ez persze nem jelenti azt, hogy a fekete amerikaiak homogén kultúrát alkotnának.

Az ebben a könyvben bemutatott szleng néhány forrása egészen vagy viszonylag új. Ilyen például a számítástechnikai milió, illetve a kórházak, orvosok, ápolók világa. Az első esetben szakszavak izgalmas beáramlása van készülöben, a másik esetben pedig, akárcsak korunk oly sok más divatáramlatában, az ok a televízió.

A szexualitást illetően korunkban megnőtt azon kifejezések száma, melyeket a homoszexuálisok nyelvéből vettünk át, főleg a homoszexuális férfiakéból. S nem lenne helyes, ha ezeket csak a szexualitással kapcsolatos kifejezésekre korlátoznánk, mivel a meleg populáció sok olyannal keveredik, mely művelt, szellemes, éleslátó, csípős és divatos.

A manapság legnehezebben jellemezhető „növekedési szektor” egyenes lezármazottja olyanok embereknek, mint az öreg Francis Grose kapitány⁴, Ben Jonson⁵, illetve az őt megelőző úgynevezett „egyetemi elmék”⁶. Manapság, hogy megjelöljük ezt a rendkívül termékeny gyülekezetet, ügyetlen összetételhez kell folyamodnunk, ami nem más, mint „a Washington–Los Angeles–Houston–Wall Street–Madison Avenue-kapcsolat”. Kultúránk központjai ugyanis ezek a helyek, s ezek a központok átjárják a kultúrát a mindent átható és egyesítő tömegkommunikáció révén. Ezekről kapjuk a feleséket, a fő- és középvezetés, a bürokrácia lakói, a yuppie-k⁷, a talk show-k, a populáris rovatok és magazinok szlengjét. Ragyogó, expresszív, a világot ismerő emberek, akik élő populáris kultúránkat mozgatják, akik ebből gazdagodnak meg, s akik erre nem igazán vevők. Ők a szleng divatjának irányítói s forrásai, a szlengé, mely mindenfelől születik, s be nem skatulyázható. Megfelelő elemzésükhöz nagyobb történelmi perspektívára van szükségünk, de akárkik is legyenek, mindenképp a jelen áramlatának irányítói.

Az amerikai szleng sorsának ezen új hangsúlya egyébként rámutat az egyik legfontosabb különbségre azok között a jelenségek között, melyeket én „elsődleges” és „másodlagos” szlengnek nevezek. Az elsődleges szleng a szubkultúra tagjainak eredeti beszéde, mely olyannyira természetes beszélői számára, hogy úgy tűnik, talán meg is némulnának e nélkül. Persze nem, hiszen tudjuk, hogy a szleng definíciója szerint is mindig alternatív idióma, melyet inkább választás,

⁴ 1785-ben adták ki „A Classical Dictionary of the Vulgar Tongue” [A vulgáris nyelv klasszikus szótára] című szótárát. (A ford.)

⁵ Angol drámaíró, színész, költő, kritikus (1572–1637). (A ford.)

⁶ Angol drámaírók csoportja a XVI. század végén (angolul *university wits*), Shakespeare „előfutárai”, részben kortársai: Christopher Marlowe (a legtehetségesebb), Robert Greene és Thomas Nashe a cambridge-i egyetemről, John Lyly, Thomas Lodge és George Peele az oxfordiról, illetve az egyetemi végzettség nélküli Thomas Kyd. (A ford.)

⁷ Feltörekvő fiatal szakemberek elnevezése az USA-ban a 80-as években. (A ford.)

mint kényszer szül. A tizenévesek, a városi utcai bandák beszédének jelentős része elsődleges szleng. A másodlagos szlenget nem annyira azért használja valaki, hogy egy csoporthoz kötődjön, mint inkább azért, hogy kifejezze vele attitűdjeit és életrevalóságát, mindezt azért, hogy az illető időlegesen azt játssza egyszemélyes kis propagandaszínháza színpadán, hogy egy utcai banda tagja, bűnöző, hazárdjátékos, drogos, profi focista stb., s hogy így kifejezze megvetését, fensőbbiségét s okosságát másvalaki verbális ruházatának felöltésével. A másodlagos szleng inkább stilisztikai választás eredménye, mint az igazi azonosulásé. A „Washington–Los Angeles–Houston–stb.” típusú szleng egyre nagyobb gyakorisága azt jelentheti, hogy a jövőben a másodlagos vagy felvett szleng inkább az egyéni szellemesség és önreklámozás módja lesz, s forrásai nem nyilvánvalóbbak, mint például egy piszkos viccé. Tulajdonképpen azt is gyaníthatjuk, hogy a fekete és a meleg szleng erős befolyásának lényegéből adódóan még most is kevesebb köze van az adott szubkultúrákhoz, mint ahhoz a tényhez, hogy a verbális képességek rendkívül kívánatosak mindkettőnél. A feketék például különösen vonzódnak a rímekhez s más prozódiai sajátosságokhoz, melyek a szlengben egyre prominensebbek.

A szleng személyiségpszichológiája

Egy egyén természetesen csoportbeli tagságának igazolására használja a szlenget valamely korábban említett csoportban vagy szubkultúrában, s arra, hogy elhatárolja önmagát a domináns kultúrától. Mind verbálisan, mind lélektanilag elmerül abban a szubkultúrában, mely azzal tetszeleg, hogy kiemeli különbözőségét, szembenállását s fensőbbiségét a domináns kultúrával, s különösen ennek abszolút feddhetetlenségével és pompájával szemben. Ilyenformán a szleng egy olyan kisebb társadalmi csoport elhatárolása a többségtől, amelyhez csatlakozni és amelyet megérteni kényelmes, és amely az én számára menedékkül szolgál. Egyúttal az én szubkultúrán belüli meghatározása és előtérbe helyezése is az okosság, a kontroll, a naprakészség, a polgárpukkasztás, az elszánt és általában szatirikus szellem és az (akár fallikus) agresszió révén. Mindez a lélek viszonylag sekély szintjén történik, s könnyen megérthető. S mindez megmagyarázza a legtöbb dolgot, amit a szlengről tudunk és érzünk.

De mi magyarázza meg „mindezt”? Ha — ahogy a szaktekintélyek mondják — a szleng univerzális emberi vonás, és egyidős az emberi fajjal, s ha ugyanabban az emberi társadalomban jött létre, ahol maga a nyelv megszületett, miért ne kereshetnénk mélyebb és általánosabb magyarázatokat? A szaktekintélyek abban is egyetértenek a jelek szerint, hogy a szleng gyökereit a tudat legmélyebbjén kell keresnünk, magában a tudattalanban. Bár ez a terület igen veszélyes talaj egy szótáríró számára, néhány sejtés és összefüggés megfontolásra érdemes.

Véleményem szerint a szleng mélyebb pszichodinamikája két dologgal függ össze: **(1)** az ego védelmével a szuperegóval szemben, illetve **(2)** annak párhuzamos vágyával és elutasításával, hogy emberek legyünk.

Persze az ego sérült volta az ember leggyakoribb nem anatómiai jellegű problémája. A szleng akár gyógyír is lehet erre, önirányított terápia, mely egyidős az első beszélni tudó családdal. A család, akárcsak a társadalom, a hatalom és a jog hierarchiáját tartja fenn, mely ellen a gyermek egészséges, fejlődő énjének szüksége van kompenzálásra gyengesége és bűnössége miatt. A szleng mint gyógyír tagadja a gyengeséget, illetve kérkedik a bűnösséggel.

Ebből a nézőpontból nyugodtan állíthatjuk, hogy a terapeutikus, gyógyító szleng szükséges az én fejlődéséhez, s hogy a társadalom nem működne szleng nélkül. Különös, hogy egy olyan nyelvi jelenség, mely ennyire tünékeny és frivol, mint általában a szleng, egyúttal ennyire mély és létfontosságú lehet az emberi fejlődés és rend szempontjából. Ez persze csak egy a szleng paradoxonai közül.

A szleng ezen aspektusa „mélyebb”, mint a fentebb említett problémák, mint a csoporttal való azonosulás stb., pusztán mivel a csoportok előtt létezett, s fennmaradása hasonló ahhoz, ahogyan maguk a csoportok is alakulnak és változnak a történelem folyamán. Ebből a nézőpontból a szleng hasonló a profanitáshoz, és talán azonos is vele. A profanitáshoz hasonlóan a szleng is a pusztító fizikai tett helyettesítője. FREUD egyszer megjegyezte, hogy a civilizáció alapítója az első ember volt, aki kő vagy lándzsa helyett átkokat szórt ellenségére. A szlengnek szintén megvan ez a haszna, s szerintem a profanitás a szleng alkategóriája, elemibb jelensége.

Ezért a szleng olyan nyelv, melynek kevés köze van a nyelv fő céljához, hangok és gondolatok kommunikációs célokkal történő összekapcsolásához, inkább attitűd, érzés, tett. Hogy újabb paradoxont állítsunk fel: a szleng a legkevésbé nyelvi jellegű nyelv.

„Annak párhuzamos vágya és elutasítása, hogy emberek legyünk” — mi köze ennek a szlenghez? Véleményem szerint, ha jól megfontoljuk, a szleng különféle egyéb jelenségekhez kötődik, úgymint FREUD „álommunkájához”, a komédiához, a mítosz elemeihez.

A szleng (és itt a lélek szlengösztönét értem) szerintem mindezekkel osztozik azon megváltó és gyógyító funkciókban, melyek mind elválasztanak bennünket a génjeinkben rejtőző állatiasságtól, mind fenntartják ezzel kapcsolatunkat. Az „álommunka” enyhíti az ésszerűség kényszerét, s feloldja annak a nagy tehernek a feszültségét, melyet angyali racionalitásunk helyez ránk. Bár a mindennapi nyelvben nem kedveljük a paradoxont, ugyanezt elég könnyen toleráljuk a szlengben, ahol ez ugyanolyan otthonos jelenség, mint a logikában.

A szleng a komédiához kötődik, amennyiben az emberi gyengeséget, állatias-ságot aknázza ki, sőt ünnepli anélkül, hogy a kiirtásán működne. Sajat hitvány-

ságunknak enged utat, de a szükségesnél nem többet. Kultúránk nagy komikus alakjai általában párosával jelennek meg, mindegyik tagnak megvan a maga legitimitása, s mindegyik korlátozza a másikat: Sancho Panza és Don Quijote, Falstaff és Harry herceg⁸, Huck Finn és ki is? Tom Sawyer, Polly néni vagy akár Jim.⁹ S mindezekhez jön még a bath-i asszonyosság¹⁰, akinek ellenpontja önmaga egy része, miáltal inkább emlékeztet miránk, mint Sancho, Falstaff vagy Huck. Túl sok erőfeszítés nélkül hozzátehetjük még Dante Alighieri komikus figuráját Beatricével szemben, illetve Mefisztót, a könnyűsúlyú ördögöt Faust mellett. Komikus hőseinkben és saját szlengösztönünkben is a föld felé nyújtózunk, illetve ahhoz ragaszkodunk, egyféle *nostalgie de la boue*¹¹ ez, amely segít elviselhetővé tenni az iránti erőfeszítéseinket, hogy civilizáltak és illemtudók legyünk.

Ami a mítoszt illeti, Sancho, a bath-i Aliz és Falstaff mind modern mítoszok maguk is. Az ókori mítoszokból eszünkbe juthat Anteus, akinek ereje csak addig tartott, míg lába a földet érintette, illetve Sziléosz és a szatírok, sőt maga az ördög, aki — amennyiben nem a Szentírást idézi — jócskán szlengben kell, hogy beszéljen. Felidézhetjük a cselszövő csaló figuráját is, mely olyannyira elterjedt a világ mitológiáiban. C. G. JUNG a szlengösztönre emlékeztet, amikor megállapítja például, hogy a csaló „kedveli a ravasz vicceket, a rosszindulatú csínyeket, képes alakot változtatni, kettős természetű, félig állati, félig isteni, mindenféle kínzásoknak van kitéve, s — végül, de nem utolsósorban — figurája közel áll a megváltóéhoz.” Ugyanebben az esszében, melynek címe „A csaló alakjának pszichológiájáról”, a csaló figuráját a középkori Bolondok Ünnepevel és a komikus és a szleng szellem más megnyilvánulásaival hozza összefüggésbe, különösen azokkal, melyek kigúnyolják a pompát, melyek kilyukasztják az önteltség hólyagát, s melyek gáncsot vetve lerántanak a magas lóról. JUNG szerint a civilizáció folyamata a csaló mítoszának keretein belül kezdődött, mely az emberi öntudat kialakulásának kollektív emléke.

Ahogy az irodalomtudós WYLIE SYPHER mondta: „...az ember nem ember anélkül, hogy teste »utálatossága« miatt kényelmetlenül ne érezze magát valamennyire, [és] az obszcenitás ... olyan küszöb, melyen át az emberi létállapotba kerülünk”. Obszcenitás helyett szlenget is olvashatunk, s megfigyelhetjük, hogy nem vagyunk olyan messze a küszöbtől, hogy ne érhetnénk el bármikor porból való lábunkkal.

A szleng ugyancsak az életerő idiómája. Vagyis gyökerei közel vannak a szexualitáséhoz, s rendre szembeszegül a halállal. Elsősorban a szleng „mocsos” és tabu elemére gondolok, sőt arra, hogy szívesen humorizál az akasztás, a villa-

⁸ V. Henrik beceneve trónörökösként. Falstaffal együtt szerepel Shakespeare „IV. Henrik” c. drámájában. (A ford.)

⁹ Mark Twain *Huckleberry Finn* kalandjai című regényének szereplői. (A ford.)

¹⁰ Chaucer *Canterbury-i meséinek* egyik szereplője. (A ford.)

¹¹ Tkp. 'a sár nosztalgija' (francia). (A ford.)

mosszék, a gyilkosság és az ember megsemmisítésének egyéb módozatai felett. Az akasztófahumor ebből a szempontból sokkal központibb része a szlengnek, mint gondolnánk.

A szleng változó viszonya a nemekhez egyértelműen köthető mind a szocio-, mind a pszicholingvisztikához. Manapság, részben a feminista mozgalom miatt, a nők egyre gyakrabban használják a tabu és vulgáris szlenget, amit korábban a férfiak kiváltságának tartottak. Szociológiailag ez néhány nő azon elhatározásával magyarázható, hogy hatalmat szerezzen ennek a „férfiasság”-ra utaló jelvénynek a felvétele által, s egyúttal „hölgyi” mivoltának korlátait elfelejtse. A pszichológiai implikációk nem ilyen kristálytiszták, ám lehetséges, hogy néhány nő a psziché mélyén arra az agresszív és uralkodó természetire szeretne reagálni, melyet általában az elemi férfiasság részeként tartunk számon, vagy legalábbis be szeretnék bizonyítani, hogy ezek a férfias vonások nem gyökereznek olyan mélyen, mint gondoltuk.

Mentegetőzés

Célunk az volt, hogy az aktuális, általánosan elterjedt amerikai szleng szótárát elkészítsük, ám még egy futó pillantás is meggyőzhet arról, hogy számos olyan címszót átvettünk a „Dictionary of American Slang”-ból, melyek aktualitása megkérdőjelezhető, s nem igazán általánosak. Két okból tettük ezt: (1) úgy éreztük, hogy ezek segítségére lehetnek azoknak az olvasóknak, akiket megzavar az a szleng, melyet korábban készült vagy régebbi szlenget használó írásokban találnak, illetve (2) ezen régies kifejezések némelyike segítségül szolgálhat a jelenlegiek eredetének megértéséhez.

A szlenget és a nem szlenget indikáló lakmuszpapír híján elnézőnek kell lennünk. A szleng és az „informális”-nak vagy „kollokvialis”-nak nevezett regiszter határai összemosódnak, s mi elkerülhetetlenül átléptük ezt a határt. ERIC PART-RIDGE megkímélte magát ettől a kínos magyarázkodástól azáltal, hogy könyvét a „szleng és a nem konvencionális angol” szótárának nevezte. Talán ennek a könyvnek ugyanezt a címet kellene viselnie.

A szleng szintén határos a „figuratív idiómá”-nak nevezett stilisztikai regiszterrel, melyben az új és költői kifejezések, különösen a metaforák, az újdonság és a pikantéria kedvéért használatosak, s alkalmanként önreklám és polgárpukasztás gyanánt is, mintegy megszabadulásképpen attól a standard nyelvtől, mely akkurátus és pontos, de egyben személytelen és mozdulatlan. Ismét azok elnézését kérjük, akik nem értenek egyet velünk, hiszen reményeink szerint mi is elnézőek vagyunk velük.

(Fordította Várnai Judit Szilvia)